

OBYCZAJNY (94) ai

o jasne; -a- (70), -ã- (12); -ã- KwiatKsiąż (2); -a- : -ã- Mącz (18:1), HistRzym (27:8), SarnStat (2:1).

comp obyczajni(e)jszy (3).

sg m N obyczajny (56). ◇ G obyczajn(e)go (1). ◇ A obyczajn(e)go (1). ◇ I obyczajnym, obyczajni(e)jszym (3) Mącz (2), GórnDworz, obyczajn(e)m GliczKsiąż (2). ◇ f N obyczajną (3). ◇ G obyczajn(e)j (1). ◇ A obyczajną (2). ◇ n N obyczajné (3); -é (1), -(e) (2). ◇ G obyczajn(e)go (2). ◇ D obyczajn(e)mu (1). ◇ I obyczajnym (2). ◇ L obyczajnym (1). ◇ pl N m pers obyczajni, obyczajni(e)jszy (5). subst obyczajn(e) (4). ◇ A m pers obyczajné (2); -é (1), -(e) (1). ◇ I m obyczajn(e)mi (2). ◇ L obyczajnych (2). ◇ du N (cum nm) obyczajn(e) (1) HistRzym 130v.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. Zgodny z panującymi zwyczajami, zwyczajowy, utarty, ogólnie przyjęty; moralis JanStat (6) : Y rokkaże áby byli przed obliczność iego zgromádzeni wślyfcy przebrani iego ktorzy łniem łprawiedliwie dzierzeli przyjęte przymierze iego/ áby miał łnich obyczáyńą połlugę RejPs 74v; SarnStat 58.

Zwrot: »obyczajnym pośmiewiskiem opisać« = wysmiać [co] tak, jak jest w zwyczajju (1): niektory Dominicianow włafny podkomorzy/ iego nickszemność a głupstwu obyczajnym pośmiewiskiem opifał. KwiatKsiąż G3.

Wyrażenie: »słowa obyczajne« (1): O SŁOWACH OBYCZAYNYCH, IAko ma ieden drugiego przed Króla pozywać. SarnStat 1263.

Szereg: »słuszny a obyczajny« (1): gdibifczie miely wolią na tho zebi bili łlufchne a obiczayne granycze polozone albo vczynyone tedibifczie wiłaly obrawfchi miedzi pani swimy LibLeg 11/85v.

a. praw. Dobrze znający swoje obowiązki (1) : Z łtrony połozenia pozwu záchowują niekórtzy w Woiewództwách że Woźnowie obyczajni pozwu ziemłkiego nie oddáią w ręce łzláchćicowi łámému, zwłafczá ośiádlému SarnStat 1283.

2. Związany z obyczajami, dotyczący obyczajów; moratus Mącz (87) : Moratus, Obyczáyny/ zlie álbo dobrze. Mącz 233c.

a. Związany z dobrymi obyczajami, dotyczący dobrych obyczajów, moralny, etyczny; moralis BartBydg, Mącz (86) : BartBydg 92b, 121; Ethicus, Latine, Moralis, Obyczáyny to co ku dobrym obyczáyóm należy. Mącz 108d, 453d.

Wyrażenia: »obyczajne nauczanie« (1): Zywothy Philozozophow [!]: [...] Y teź inłznych mężow cznotami ozdobionych ku obyczaynemu nauczaniu człowieka káżdego krotko wybrane. BielŻyw kt.

»obyczajne przykazanie« [szyk 3:2] (5): yełt dzyefyęćyoro przykazánye Boże/ y ine tákowe/ ktore zowyemy łácińłkim yężykyem moralia praecepta/ yákoby rzekł/ obyczáyne przykazánye. KromRozm II k2v, k2 marg, k3v, nv [2 r.].

»wykład obyczajny« (34): Hístorie Rozmáite z Rzyskich y z innych dzieiow wybrane z wykłady ich obyczáyneimi/ ludzi ku rozmiłowániu mądrosći y teź innych cnoth przywodzące. HistRzym kt, 6, [39]v, 47, 50, 53v (34).

»obyczajne zachowanie« (1): obległ [*Selewko*] mácochę/ która fie mu pod flubowánieniem iego obyczáyneho záchowánia dáła/ wżák potym przebaczył tego *BielKron* 128.

»obyczajny żywot« (1): SEcundus mędrzec czału Adriana Cefarza w Attenach był, Ten do śmierci fwej milczenie zachouawał á obyczajny żywot wiodł. *BielŻyw* 132.

Szereg: »obyczajny a wstydlivy« (1): Ludos castos esse oportet, Kunśztowánienie obyczáyne á wtydliwe ma być. *Mącz* 40c.

α. O osobach: przestrzegający dobrych obyczajów; kulturalny; skromny, delikatny; moralny; (bene) moratus *Mącz*, *Calep*, *Modrz*, *Cn*; (*per*)urbanus *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *civilis Miech*, *Mącz*; *politus Miech*; *civilibus moribus praeditus, disciplinalis, laetus, modestus, pudificus, venerabundus Mącz*; *permodestus Calep*; *morigerus JanStat*; *ingeniatus Cn* (39) : Żywot Ezopá Frygá Mędrca obyczáyneho/ y z Przypowieściámi iego *BierEz kt*; Quintilianus chcyał myć po náuczycyelách/ áby byli dobrze obyczáyne/ żeby ich nyeforemne obyczáyne nye ízkodziły díscipułom. *GliczKsiąż* L8, L7v [2 r.]; *KwiatKsiąż* C4; *Mącz* 44c, 55a [2 r.], 90b, 228c (13); zá onych dawnych czałów/ Króle dobrze obyczáyne obieráno. *ModrzBaz* 18, 50; *Calep* 675a, 785b, 795a, 1142a.

W połączeniach szeregowych (8): *BielKron* 55v, 380v; *GórnDworz* Bb5, M7v; nie wádzi mu fie też czałem y do cudzych kráiów przeiechác/ [...] gdzie fą ludzie pomierni/ trzeźwi/ obyczáyni *RejZwierc* 16; DEmoštenes ácz ftary lecz był żártowliwy/ Obyczáyny á w íprawach íwoich był cnotliwy *PaprPan* N3v; A téz ledwe fye kiedy dżięćie vrodziło [o *Urszulce*]/ [...] Rośtropné/ obyczáyne/ ludzkie/ nie rzewliwé/ Dobrowolné/ vkládné/ íkromné/ y wtydliwe. *KochTr* 12; *SarnStat* 199.

W charakterystycznych połączeniach: obyczajne(-y, -a) dziecię, dziewczeczka, krol, mamka, mędrzec, młodzieniec (3), *nauczyciel* (2), *pachołek, żak*; *obyczajny barzo* (3), *czyście, dobrze* (3), *niebarzo, trochę*; *obyczajnym być* (9), *stać się* (2).

Wyrażenia: »człowiek obyczajny« (1): białagłową/ widząc człowieka zacnego/ vrodziwego/ gładkiego/ obyczáyneho/ [...] fercze fwe kniemu przychyli? *GórnDworz* Bb5.

»obyczajni ludzie, lud obyczajny« (2:1): w Pannoniey Iuhrowie krzeńciani fą, lud bogatzi trochę obyczaynieyzy [*Verum Hungari in Pannonia Christicolae sunt, et politiores abundantioresque in omnibus*] *MiechGlab* 60; Przez tę [*przyczynę, na jakiej sadzą się prawa*] obyczáyni ludzie [*homines bene morati*] od grzeńcienia bywáią odítráleni/ y w powinności zátrzymáni *ModrzBaz* 70; *RejZwierc* 16.

Szeregi: † »gładki i obyczajny« (1): Venustus et urbanus, Gładki y obyczáyny. *Mącz* 484a. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.]

»rozumny a obyczajny« (1): Yefńcze nád to trzebá rozumney á obyczáyney máмки: [...] áby thez mądrze á w obyczáyách dobrych dzyecyę chowála. *GliczKsiąż* D6.

»skromny i obyczajny« [*szyk* 2:1] (3): Wiedz też iż Tatarzi Przekopńci dla krainy powolnieyż[e]y w ktorey mieńzkaią, mieliby być obyczaynieyzy y íkromnieyzy [*magis civiles mitioresque*] nad inne *MiechGlab* 74; *Mącz* 228c, 320d. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

»udatny i obyczajny« (1): Tedy Eufťachus widząc dwa młodzieńcá vdátne y obyczáyne/ podobáli mu fle bárzo nád ine. *HistRzym* 130v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

β. *O kraju, w którym panują dobre, godne naśladowania obyczaje (1):* A Gdy iuż tám w tych zacnych á obyczáynych kráioch będzie/sz/ nie rośće iáko krzywa łofná w boru/ [...] Ale rość iáko drzewko oliwne *RejZwierc* 18.

Synonimy: 2. *cichy, cnotliwy, czysty, dworski, gładki, godny, ludzki, mierny, nieswowlony, ochędożny, pomierny, posłuszny, roztropny, skłonny, skromny, spaniały, trzeźwy, uczciwy, udatny, układny, wstydlivy.*

Cf **NIEOBYCZAJNY, PRZYOBYCZAJNIEJSZYM**

MN